

DEZSŐ CSALLÁNY: ARCHÄOLOGISCHE DENKMÄLER DER GEPIDEN IM MITTELDONAUBECKEN (454—568 u.Z.)*

L. KOVRIG ILONA

A magyarországi népvándorlaskor kutatást érzékenyen befolyásolta az a hiányosság, hogy az egyik itt élt jelentős és az írott forrásokban is gyakran emlegetett nép, a gepidák nagyszámú régészeti hagyatékának összeállítása és közzététele nem történt meg. Így az összefoglaló értékelésre törekvő régészeti és történeti vizsgálódásokhoz nem volt meg a szükséges alap. Több mint fél évszázad ásatásainak közel 50 gyűjteményben fekvő, több ezer darabot szám-láló emlékanyagáról van szó, ami a feldolgozást végző szakemberre igen fárad-ságos és nagy feladatot ró.

Csallány Dezső vállalkozott ennek a sok esztendő t s munkát igénylő fel-adatnak az elvégzésére, amelynek eredményeként 276 lelőhelyről származó, közel 2000 sír leleteit (a vonatkozó dokumentációval együtt) állította össze, rendszerezte, értékelte és így használható régészeti forrássá avatta. Eleinte semmilyen, később nagyon csekély anyagi támogatással, a hivatását szerető kutató nehéz körülmények között sem lankadó lelkesedésével végezte el az anyaggyűjtés munkáját és igen sok esetben ennek előfeltételeként a két háború folyamán összekeveredett leletek azonosítását is.

A munka anyagkorpusz jellegű, ami az V—VI. század gepidáinak meg-közelítőleg teljes emlékanyagát öleli fel. A könyv gerincét ennek megfelelően a lelőhelyek összeállítása és a leletek leírása alkotja, amely a leletek tárgyfor-mák szerint csoportosított ismertetésével és az idevonatkozó mutatókkal együtt az egész hatalmas kötet több mint háromnegyed részét igényli.

A célkitűzést vázoló bevezetés után, történeti források cím alatt rövid eseménytörténeti vázlatot kapunk a gepidákról, ami sajnos nem nagy igényű. Ismert történeti adatok maradtak ki, pedig néhányuk a gepidák törtéti szerepének, történeti fejlődésük alakulásának megértéséhez fontos. Más eset-ben olyan forrásadatra épít nagy és a gepidák számára végzetes eseményeket, amelyek erre nem alkalmasak. A Theophylaktos Simokattesnél reánk maradt epikus karakterű Rosamunda elbeszélés alapján nem lehet az 560-as évek gepida-langobard háborúinak okát illetőleg állástfoglalni. Elkerülte a szerző

* Archaeologia Hungarica XXXVIII. (Bp. 1961) Akadémiai Kiadó. 406 lap, 281 tábla, 28 szövegmelléklet és 1 térképmelléklet.

figyelmét, hogy L. Schmidt is, akire ezt illetőleg szintén hivatkozik (13. o. 35. jegyzet) bőségesen megindokolva mutat rá, hogy miért nem. A forrásokra való hivatkozásokban hiányosságok és következetlenségek vannak, a számtevéstéses sajtóhibák sem ritkák. Nem értjük, hogy kerülhettek be következetesen az S. betűk (Seite) a hivatkozott forráshelyek megjelölésébe akkor is, ha a valóságban fejezetszámokról van szó. A szerzőnek minden bizonnyal a kezében voltak a források, amelyeket idéz, s így tudnia kellett, hogy hivatkozása a legtöbb esetben nem az oldalszámra, hanem a fejezetszámra történt. Az sajnos sehol sincs feltüntetve, hogy melyik forráskiadás alapján dolgozott. A sajtóhibák között legkirívóbb Apollinaris Sidonius, nevének Apollonius változata.*

A III. fejezet a gepida-kutatás történetét foglalja össze igényesen és jól áttekinthető formában. Ezután következik a könyv alapját alkotó rész (IV. f.), a lelőhelyek összeállítása és a leletek leírása, amelyet a szerző 46 múzeum és gyűjtemény anyaga alapján dicséretesen gondos és mértéktartó módon végzett el. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem értünk egyet azzal az újabban többször megfigyelhető jelenséggel, hogy a szakirodalomban régen szereplő és világszerte ismert régészeti lelőhelyeket a közigazgatási helynévváltoztatás alapján ismeretlenné tegyenek. Feltétlenül szükséges, hogy a lelőhelykataszterekben a helynév időközben megváltozott formája, azaz az új elnevezés is fel legyen tüntetve, de csak a szakirodalomból már köztudatba átment régi név után. A bakodpusztai kimagasló jelentőségű aranyleleteket pl., amelyek a népvándorlással foglalkozó régészek előtt az egész világon ismeretesek és több mint 100 éve szerepelnek a külföldi szakirodalomban is, nem lehet Dunapataj-Bödbakod álnév alá elrejteni.

A korpusz hatalmas anyagát, véleményünk szerint helyesen, területi egységekre tagolva kívánta a szerző feldolgozni. A regionális csoportosításnak azt a formáját azonban, amelynek rendszerében a lelőhelyek ismertetése történik, nem tartjuk szerencsésnek. Történetileg, földrajzilag és a régészeti anyag alapján három nagy területi egység adódik: az Alföld, Erdély és a Szerémség. Szükségtelen volt tehát az Alföldet és Erdélyt kisebb, a folyók alapján elhatárolt régiókra tagolni, hiszen a Körös a gepidák alföldi, a Szamos és a Maros pedig az erdélyi települési területén nem volt elválasztó vonal.

1910 sár sokezer tárgya került leírásra ebben a fejezetben. Ilyen esetben nagy elővigyázatosság mellett is becsúsznak téves vagy felcserélt adatok, elírások. Csallány Dezső lelkiismeretes munkáját dicséri, hogy viszonylag csekély az ilyen természetű hibák száma. A Magyar- és Szentes-Zalotai Seite lelőhely (ez alatt az álnév alatt a több mint 80 éve magyar és 1881 óta francia és német szakmunkákból Európaszerte ismert és sokat idézett bökénymindszenti leletek rejtőzködnek), leleteiként leírt és bemutatott (40–41. lap,

* Megjegyezni kívánjuk, hogy tudomásunk szerint a lektorok a kéziratot végleges formájában nem látták.

CIX. t. 1—11) tárgyak közül három (CIX. t. 3,6—7) a törökszentmiklósi leletből való. Így a törökszentmiklósi lelet ismertetése tulajdonképpen kimaradt, mert csak egy 1943-ban megjelent dolgozatára való utalással intézi el a szerző, ott pedig csak azt említi, hogy létezik. A tiszaderzsi két lelőhely anyaga összekeveredett a közlésnél. Az újhartyáninak közölt lelet (234. lap, CCXVII. t. 3—11) Tiszaladány és Tokaj között került elő, viszont a Tiszaladány és Tokaj közöttinek megjelölt lelőhelyről bemutatott fibulapár (CCXVII. 1—2) nem onnan származik. A CCVI. t. 1—2. szám alatt bemutatott almandin köves, aranyozott ezüst fibulák, amelyek a Magyar Nemzeti Múzeum különböző kiállításain több mint 60 éve szerepelnek és bel- és külföldön egyaránt többször közöltek, sajnálatos módon úgy kerülnek tárgyalásra, mint a bécsi Művészettörténeti Múzeum anyaga.

Mindezek azonban nem annyira jelentékenyek a mérlegen, hogy a munka értékéből valamit levonnának.

Az anyaggyűjtés szempontjait illetőleg nem látjuk azonban világosan a szerző koncepcióját. A korpuszba összegyűjtött leletek és leletcsoportok közé tekintélyes számmal történt olyanok felvétele is, amelyek nem tartoznak a gepidák emlékanyagához, hanem más népekhez kapcsolhatók. A könyv értékelő fejezeteiből (VII—IX.) kitűnik, hogy ezek nagy részét maga a szerző sem tartja gepidának, sőt részletesen meg is okolja, hogy miért és a népeket is megjelöli, amelyek véleménye szerint, e leletcsoportok hordozói lehettek. Milyen alapon kapnak akkor ezek a leletek helyet a gepida-korpuszban? Ott, ahol azután csak félreértések és ellentmondások forrásaivá válnak, elkődösítve a valódi helyzetet. Szerepelnek ezek a nem gepida lelőhelyek az összesítő térképen is, amelynek pedig az lenne a feladata, hogy a gepidák települési területét tükrözze, de így ebben a formában nem nyújthat hiteles képet.

Hiányoljuk, hogy az egyetlen hiteles gepida fejedelmi, talán azt is mondhatjuk, királyi temetkezést, az Apahidán 1889-ben talált sír leleteit hiába keressük a korpuszban. Pulszky már 1897-ben (Magyarország Archaeológiája II. 80—83) I. Childerich frank király Tournay-i sírjának leleteivel való stíluskritikai és kronológiai megegyezései alapján rámutatott, hogy gepida fejedelem sírjáról van szó, legutóbb pedig K. Horedt a szerző által többször is idézett munkájában (Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens. Bukarest, 1958. 81—83) részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. Amennyiben Csallány nem osztja a kutatók többségének egybehangzó véleményét az apahidai temetkezés gepida voltáról, akkor is meg kellett volna indokolnia, hogy miért nem vette be összeállításába.

A IV. fejezetről mondtak záróakkordjaként az ismertetett anyag képes tábláira szeretnék kitérni. A gyenge minőségű régi felvételeket sok esetben tudjuk, hogy nem lehetett megismételni, mert az anyag időközben elpusztult, de a rajzok tekintetében igényesebb megoldást kellett volna találni, mert ebben a formában nem méltók az Akadémiai Kiadó színvonalához. A táblák

összeállításában komoly hiba, hogy az alaktalan és fényképezhetetlen rozsdás vasakat általában 9 : 10 nagyságban hozták a fényképeken és rajzokon, míg a gepida emlékanyag legfontosabb tárgycsoportja a keramika igen mostoha elbánásban részesül, amikor általában 1 : 3, de nem ritkán 1 : 4 arányban lekicsinyített képeken mutatják be.

Az V. fejezetben a leletek tárgycsoportonkénti áttekintése következik. Ehhez a tipológiai jellegű csoportosításhoz típustáblákat is lehetett volna alkalmazni. Megkönnyítenék a kötetben amúgy sem nagyon egyszerű tájékozódást. A CCLXI—CCLXVIII. táblákon közölt csontfésű díszítések rajzainak is itt volna a helye és nem a táblák között. Sajnálatos, hogy a gepida keramika alaposabb feldolgozására nem kerített időt és módot a szerző. Olyan jelentős és nagy anyag birtokában volt, hogy érdemes lett volna egy kissé jobban elmélyedni az idevonatkozó sok problémában.

A temetkezési szokásokat tárgyalja a következő fejezet (VI). Igen érdekesek a többretegű temetkezések (gepida sír szarmata felett, avar sír gepida felett) felsorolt bizonyítékai, meggyőződésünk azonban, hogy ha a rendelkezésre álló és a kötetben részben le is közölt temetőterképek alapján megkísérelte volna az időrendi és társadalomtörténeti elemzéseket, sokkal gazdagabb eredmények bontakoztak volna ki munkája nyomán.

Az ismertetett leletanyag értékelését kapjuk a VII. fejezetben. Az egyes régiók leleteinek összehasonlításához kiindulópontnak a Szentcsanak-Beregháti temetőt veszi, s ennek leleteiből levont következtetések alapján keresi az összefüggéseket. A továbbiakban a Közép-Duna-medence V—VI. századának etnikai képéről szól. A Tiszántúlon 472 előtt nem számol a gepidákkal, mert azt eddig az időpontig független szarmata ország részének tartja. A fejezet időrendi táblázattal zárul.

A VIII. fejezet a hunkori gepida emlékanyag problémájáról szól, melynek kapcsán a „Balsa-Gáva kör”-t a hun „Herrschervolk”-nak ítéli és a szarmaták V—VI. századi szerepéről vallott feltevéseit vázolja.

Hosszú fejezet (IX.) foglalkozik az avarkori gepidákkal, a kölcsönhatásokkal és a gepida továbbélés nyomaival. Zavaróan hat e három utóbbi fejezetben, hogy a feltevések és a bizonyítható eredmények nem választhatók el világosan egymástól, s így a hipotézisek gyakran lezárt kutatási eredményeknek tűnnek.

A kötet zárófejezete (X.) az értékelő részekben kifejtett kérdések rövid összegezését nyújtja.

Csallány Dezső gepida anyag-korpusza, bár szemléleti és értékelési módjával több esetben nem tudunk egyetérteni, a népvándorlaskor kutatásban hézagpótló és fontos munka, amelyben nagyjelentőségű anyagot avat régészeti forrássá.

A korpusz jellegű kiadványok szorgalmazására mindaddig szükség lesz, amíg annak a tudományos adósságnak a felszámolása meg nem történik, ame-

lyet az elmúlt fél évszázad ásatásaiból és gyűjtéseiből származó emléktárgyak még mindig nagy számú közöletlen lelete jelent. Ahhoz, hogy az újabb, módszeres régészeti feltárások eredményei korunk tudományos követelményei szabta szempontok szerint legyenek értékelhetők és ne csak részeredmények, hanem széles alapokra épített szintézisek születhessenek, a teljes anyag ismeretére van szükség, amelyhez a régebbi, közöletlen leletek összefoglalt, rendszerezett és a rájuk vonatkozó feljegyzéses adatokkal hitelesített közzététele szolgáltat nem nélkülözhető segítséget.

A most ismertetett munka fő jelentősége is éppen abban áll, hogy a szükséges alapot a további, magasabb történeti szintű értékelés számára megteremti.